

Katerina Svecena

Uniwersytet Karola w Pradze

Uniwersytet w Południowych Czechach w Czeskich Budziejowicach

Olga Svestkova, Jaromíra Uhlířová

Uniwersytet Karola w Pradze

Terapia zajęciowa w rehabilitacji. Stan praktyki i edukacji w Republice Czeskiej

Streszczenie

Terapia zajęciowa skupia się głównie na diagnostyce funkcjonalnej, odnoszącej się do aktywności życia codziennego (*activities of daily life* – ADL) i w związku z tym proponuje interwencje terapii zajęciowej, w tym stosowanie urządzeń wspomagających oraz ocenę pomieszczeń mieszkalnych z propozycjami urządzeń ułatwiających. Kolejnym celem terapii zajęciowej jest skoncentrowanie się na funkcjonalnych możliwościach kończyn górnych, zwłaszcza funkcjach ręki, co jest związane z funkcjami poznawczymi. Terapeuci zajęciowi przeprowadzają poznawcze szkolenie behawioralne pod nadzorem psychologa klinicznego, skupiając się również na rehabilitacji przedzawodowej w celu osiągnięcia optymalnej jakości życia osoby niepełnosprawnej.

Według statystyk opublikowanych przez COTEC (*Council of Occupational Therapists for the European Countries*, Rada Terapii Zajęciowej Krajów Europejskich, 2013 r.) w 26. krajach europejskich i poza Unią Europejską dostępnych jest w sumie 290 programów studiów w zakresie terapii zajęciowej, zatwierdzonych przez Światową Federację Terapeutów Zajęciowych (*World Federation of Occupational Therapists*, WFOT) i innych 93 nie zatwierdzonych przez WFOT. Większość szkół znajduje się w Niemczech i Wielkiej Brytanii. Ponieważ w poszczególnych krajach europejskich istnieją różne systemy szkolnictwa to programy szkoleniowe również w niektórych aspektach się różnią. Programy studiów oferowane są przez instytucje szkolnictwa wyższego, uniwersytety, szkoły politechniczne i zawodowe.

W Republice Czeskiej terapeuci zajęciowi kształcą się w trybie trzyletnich studiów licencjackich, a program studiów magisterskich dostępny będzie we wrześniu 2014 r. Studia licencjackie są dostępne w Czechach od 1992 r. Aktualnie cztery uczelnie w Czechach oferują edukację w zakresie nauk o zdrowiu ze stopniem licencjata z terapii zajęciowej. Dziedzinę tę można studiować na Uniwersytecie Karola w Pradze, na Wydziale Nauk o Zdrowiu na Uniwersytecie Czech Zachodnich w Pilźnie, na I Wydziale Lekarskim Medycyny na Uniwersytecie w Ostrawie i na Wydziale Nauk o Zdrowiu na Uniwersytecie Jana Evangelisty Purkyniego w Ústí nad Łabą. Programy te obejmują naukę w pełnym wymiarze godzin w większości uniwersytetów,

a na Wydziale Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Jana Ewangelisty Purkyniego w Ústí nad Łabą jest również możliwość kształcenia na odległość (e-learning).

Słowa kluczowe: edukacja w terapii zajęciowej, terapia zajęciowa, terapeuta zajęciowy

Wprowadzenie

Terapia zajęciowa skupia się głównie na diagnostyce funkcjonalnej, odnoszącej się do aktywności życia codziennego (*activities of daily life* – ADL) i w związku z tym proponuje interwencje terapii zajęciowej, w tym stosowanie urządzeń wspomagających oraz ocenę pomieszczeń mieszkalnych z propozycjami urządzeń ułatwiających. Terapeuci zajęciowi koncentrują się na funkcjonalnych możliwościach kończyn górnych, zwłaszcza funkcjach ręki. Przeprowadzają oni poznawcze szkolenie behawioralne, zwracają również uwagę na przedzawodową rehabilitację w celu osiągnięcia optymalnej jakości życia osoby niepełnosprawnej¹.

Historia terapii zajęciowej w Czechach jest długa i złożona. Rok 1913, kiedy to Rudolf Jedlička, profesor uniwersytecki na Wydziale Medycyny Uniwersytetu Karola w Pradze, założył Instytut Jedlička, uważany jest za kamień milowy w tworzeniu terapii zajęciowej w Czechach. Profesor Jedlička utworzył w Instytucie trzydzieści dwa praktyczne warsztaty, tak, aby osoby niepełnosprawne, zwłaszcza inwalidzi wojenni, mogli uzyskać „pracę zarobkową” i ponownie w pełni funkcjonować w społeczeństwie. W warsztatach tych rozpoczęli pracę magistrzy różnych zawodów (poprzednicy terapeutów zajęciowych), gdzie prowadzili „rehabilitację przedzawodową”, próbując określić możliwości swoich pacjentów i ukierunkować ich na konkretne dziedziny zawodowe. Później, w latach 20. i 30., utworzono większą liczbę podobnych warsztatów dla osób niepełnosprawnych. Jednak w sektorze opieki zdrowotnej najczęściej stosowanymi działaniami była terapia zajęciowa, głównie w instytutach psychiatrycznych. Na przykład Instytut Psychiatrii w Pradze, który ustanowiony został w 1909 r., zatrudniał zakonnice jako pielęgniarki, które pracowały razem z pacjentami Instytutu przy hodowli zwierząt i roślin, tkaniu dywanów i obróbce drewna oraz ceramice. Stąd też ta „terapia zawodowa” częściowo przyczyniała się do finansowania działalności Instytutu. W czasie II wojny światowej Instytut Jedlička poszerzono o warsztaty protetyczne. W okresie powojennym wprowadzono przedmiot terapii zajęciowej do średnich szkół pielęgniarstwa, dla pracowników rehabilitacji leczniczej i pielęgniarek. W latach 70. studia podyplomowe z zakresu terapii zajęciowej były dostępne dla studentów, którzy ukończyli studia w zakresie fizjoterapii. Później utworzono szkoły średnie mające na celu przygotowanie uczniów

¹ O. Svestkova, K. Svecena, *Ergoterapie, Skripta pro studenty bakalarskeho oboru ergoterapie na 1. lekárske fakulte Univerzity Karlovy. The textbook for students of bachelour programme – occupational therapy at the 1st Medical Faculty of Charles University, Praha, Univerzita Karlova Praha, 1. lekárska fakulta, 2013, s. 199*

kończących szkołę podstawową do trzyletnich studiów terapii zajęciowej. Następnie, w 1992 r., utworzono trzyletni edukacyjny program studiów licencjackich z pomocą projektu UE *Tempus Phare* na I Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Karola w Pradze. W roku 2014 uzyskano akredytację na dwuletnie studia magisterskie w zakresie terapii zajęciowej na I Wydziale Lekarskim. Studia te rozpoczną się w roku akademickim 2014/15. Na dzień dzisiejszy cztery uczelnie w Czechach prowadzą studia licencjackie z terapii zajęciowej. Dziedzinę tę można studiować na I Wydziale Lekarskim na Uniwersytecie Karola w Pradze, na Wydziale Nauk o Zdrowiu na Uniwersytecie Czech Zachodnich w Pilźnie, na Wydziale Medycyny na Uniwersytecie w Ostrawie i na Wydziale Nauk o Zdrowiu na Uniwersytecie Jana Ewangelisty Purkyniego w Ústí nad Łabą. Programy te obejmują naukę w pełnym wymiarze godzin w większości szkół, a na Wydziale Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Jana Ewangelisty Purkyniego w Ústí nad Łabą jest również możliwość kształcenia na odległość.

Studia w zakresie terapii zajęciowej na świecie

Terapeuci zajęciowi w krajach rozwiniętych na całym świecie są kształceni w szkołach średnich i na uniwersytetach. W Republice Czeskiej terapeuci zajęciowi to niemedyczni pracownicy służby zdrowia z wyższym wykształceniem. Uzupełniają oni dyplom licencjata na uczelniach, a w 2016 r. będziemy mieć pierwszych absolwentów terapii zajęciowej z tytułem magistra.

Według statystyk opublikowanych przez COTEC w 2013 r. (*Council of Occupational Therapists for the European Countries*, Rada Terapii Zajęciowej Krajów Europejskich) w 26. krajach europejskich i poza Unią Europejską dostępnych jest w sumie 290 programów studiów w zakresie terapii zajęciowej, zatwierdzonych przez Światową Federację Terapeutów Zajęciowych (*World Federation of Occupational Therapists*, WFOT) i 93 nie zatwierdzonych przez WFOT. Większość szkół znajduje się w Niemczech i Wielkiej Brytanii. Ponieważ poszczególne kraje europejskie stosują różne systemy kształcenia, to programy szkoleniowe również różnią się w niektórych aspektach. Większość krajów ma swój własny system akredytacji programów studiów. Realizowany w ramach europejskiego systemu szkolnictwa wyższego „Proces Boloński” ma na celu utworzenie jednolitego systemu szkolnictwa wyższego, podzielonego na trzy główne etapy: studia licencjackie, magisterskie i doktoranckie².

Aby program został zatwierdzony przez WFOT, uczelnia musi spełniać minimalne standardy dla kształcenia terapeutów zajęciowych, które ostatnio

² European Commission, Education and Training, Supporting education and training in Europe and beyond, *The Bologna Process and the European Higher Education Area* [online], last update 22/04/2014, [dostęp z dnia: 2014-04-26], http://ec.europa.eu/education/policy/higher-education/bologna-process_en.htm

zmieniono w 2002 r. Dodatkowo, poza Światową Federacją Terapeutów Zajęciowych, istnieją także inne organizacje nadzorujące edukację w Europie, w tym COTEC (Rada Terapeutów Zajęciowych Krajów Europejskich) i ENOTHE (*European Network of Occupational Therapy in Higher Education*, Europejska Sieć Terapii Zajęciowej w Szkolnictwie Wyższym), które również ustalają wytyczne i standardy dla programów edukacyjnych, etyki edukacyjnej i zapewnienia jakości³.

W Wielkiej Brytanii pierwsza europejska szkoła terapii zajęciowej została otwarta w 1930 r.⁴ Aby zostać terapeutą zajęciowym w Wielkiej Brytanii, kandydaci muszą ukończyć kurs przygotowawczy w jednym z 32. uniwersytetów⁵. Dostępne są różne poziomy studiów: najniższy poziom to studia licencjackie w pełnym wymiarze godzin, które trwają 3 lata (4 lata w Szkocji), studia licencjackie w niepełnym wymiarze godzin i studia licencjackie odbywające się w czasie pracy, trwające cztery lata, dwa razy w tygodniu. Inne programy to dwuletnie studia podyplomowe, po których absolwenci otrzymują dyplom Studiów Podyplomowych Terapii Zajęciowej lub tytuł magistra terapii zajęciowej. Wszystkie programy studiów terapii zajęciowej w Wielkiej Brytanii są akredytowane przez Kolegium Terapeutów Zajęciowych (*College of Occupational Therapists*). Akredytacja ta jest dobrowolna i uznawana przez Światową Federację Terapeutów Zajęciowych. Dlatego kwalifikacje absolwentów tych szkół są uznawane w ponad 60. krajach. Programy studiów muszą spełniać minimalne standardy i być zatwierdzone przez Radę (*Health and Care Professions Council*). Poza tradycyjnymi formami i pojęciami programów studiów w Wielkiej Brytanii, na przykład na Uniwersytecie w Brighton, wykorzystuje się też formę programów studiów opartych na problemie⁶.

W Stanach Zjednoczonych dostępnych jest w sumie 226 kursów niższego stopnia (OTA – *Occupational Therapy Assistant* – Asystent Terapii Zajęciowej, być może na kształt stopnia licencjata w Europie), a także 166 programów studiów magisterskich oraz 19 doktoranckich w zakresie terapii zajęciowej. Nauka odbywa się w tradycyjnej formie weekendowej i jest również dostępna w trybie wieczorowym, w weekendy lub w postaci łączonej. Nauka i praca terapeuty zajęciowego w poszczególnych krajach rządzi się innymi prawami licencyjnymi

³ Tuning project, Tuning Educational Structures in Europe, Reference Points for the Design and Delivery of Degree Programmes in Occupational Therapy, Printed in Spain, Publicaciones de la Universidad de Deusto, 2008

⁴ Tamże

⁵ COT, Occupational Therapy Career Handbook 2014–2015 [online], College of Occupational Therapists 2014, [dostęp z dnia: 2014-04-16], http://www.cot.co.uk/sites/default/files/marketing_materials/public/Career-Handbook-2014-15.pdf

⁶ University of Brighton, School of Health professions, *Occupational Therapy*, University of Brighton, 2014, <http://www.brighton.ac.uk/sohp/prospective/occupational-therapy/>

obowiązującymi w odpowiednim kraju⁷. W Stanach Zjednoczonych, o czym świadczą niektóre badania, w wielu szkołach do nauczania terapeutów zajęciowych stosuje się podejście oparte na nauczaniu opartym na problemie (*Problem-Based Learning*), w tym na Uniwersytecie w Nowym Meksyku⁸ i Uniwersytecie Shenandoah w Winchester w stanie Wirginia⁹.

Kanadyjskie Stowarzyszenie Terapeutów Zajęciowych od 2008 r. uzyskało akredytację jedynie tych programów studiów, które prowadzą do uzyskania stopnia magistra. Obecnie terapię zajęciową można studiować na 14. uczelniach w Kanadzie¹⁰. Studenci muszą mieć ukończony licencjat, gdzie nie jest wymagana specjalizacja z danej dziedziny, jednakże jest to niezbędne do ukończenia kursów z pewnych dziedzin nauk podstawowych, np. anatomii, fizjologii, psychologii czy socjologii¹¹. Na przykład na uniwersytecie McMaster programem licencjackim kwalifikującym absolwenta do kontynuowania studiów magisterskich w zakresie terapii zajęciowej jest Licencjat z Nauk o Zdrowiu¹². Program studiów na Uniwersytecie McMaster opiera się na nauczaniu opartym na problemie (*Problem-Based Learning*). Uniwersytet Zachodni (*Western University*) w Ontario oferuje dwuletni program magisterski, jak również inną ciekawą formę – połączenie studiów magisterskich (MScOT) i doktoranckich. Studia trwają pięć lat i są tak zaprojektowane, że student koncentruje się na studiach magisterskich w ciągu pierwszych dwóch lat, a na studiach doktoranckich w ciągu kolejnych dwóch. Po czterech latach studiów, student osiąga stopień MScOT i kończy studia doktoranckie w piątym roku¹³.

⁷ AOTA, Academic Programs Annual Data Report, Academic Year 2013–2014 [online], prepared by: Division of Academic and Scientific Affairs, American Occupational Therapy Association, 2014, [dostęp z dnia: 2014-04-16], <http://www.aota.org/-/media/Corporate/Files/EducationCareers/Accredit/2013-2014-Annual-Data-Report.pdf>

⁸ B. Vanleit, *Using the Case Method to Develop Clinical Reasoning Skills in Problem-Based Learning*, „The American Journal of Occupational Therapy” 1995, Vol. 49, n. 4, s. 349–353

⁹ D. E. Watson, D. J. West, *Using problem-based learning to improve educational outcomes*, „Occupational Therapy International” 1996, Vol. 3, n. 2, s. 81–93

¹⁰ COT, Occupational Therapy Career Handbook 2014–2015 [online], College of Occupational Therapists, 2014, [dostęp z dnia: 2014-04-16], http://www.cot.co.uk/sites/default/files/marketing_materials/public/Career-Handbook-2014-15.pdf

¹¹ McMaster University, Admission Requirements [online], 2008, McMaster University, [dostęp z dnia: 2014-04-26], <http://www.schoolofrehabilitation.ca/Admissionsnbsp/OTPT/AdmissionRequirements/tabid/533/Default.aspx>

¹² McMaster University, Health Sciences [online], copyright 2011, McMaster University, [dostęp z dnia: 2014-04-26], <http://future.mcmaster.ca/programs/healthsci/>

¹³ Western HealthSciences, School of Occupational Therapy, programs [online], 1878–2013 Western University, [dostęp z dnia: 2014-04-26], <http://www.uwo.ca/fhs/ot/programs/index.html>

Europejskie Studia Magisterskie Terapii Zajęciowej

Europejskie Studia Magisterskie Terapii Zajęciowej są unikalnym programem studiów, w którym uczestniczy wiele zagranicznych uniwersytetów: Hogeschool van Amsterdam, Amsterdam University of Applied Science, University College Sjælland, Naestved (Szkoła Terapii Zajęciowej), Karolinska Institutet, Department of Neurobiology Health Care Sciences and Society, Division of Occupational Therapy, University of Brighton, School of Health Professions, Division of Occupational Therapy. Jest to jeden z pierwszych programów magisterskich w Europie, otwarty w 1999 r.¹⁴

Ten program studiów podzielony jest na sześć modułów, z których każdy odbywa się w jednej z partnerskich instytucji. Ostatni moduł finalizowany jest przez uczestników w ich własnym kraju, w którym prowadzą badania w ramach pracy magisterskiej. Każdy moduł składa się z 280. wykładów, ale pierwsze 56 godzin poświęconych jest na przygotowanie studentów w ich rodzinnym kraju. Następnie odbywa się dziesięciodniowy kurs (80 godzin) w jednym z krajów partnerskich, a na koniec wszyscy studenci ponownie odbywają samodzielną naukę w swoim kraju (200 godzin). Studenci przygotowują pracę magisterską we własnym państwie. Koszty studiów są znaczące: całkowite czesne wynosi 13 700 Euro, a dodatkowo konieczne są wydatki związane z podróżą i pobytem w krajach przyjmujących. Określone wymogi dotyczące dopuszczenia do studiów obejmują ukończone studia licencjackie w szkole, która jest uznawana przez Światową Federację Terapeutów Zajęciowych i zdany międzynarodowy egzamin z języka angielskiego¹⁵.

Studia terapii zajęciowej w Czechach

Obecnie w Republice Czeskiej w dziedzinie terapii zajęciowej dostępne są studia licencjackie. Od 2004 r., w związku z przystąpieniem Republiki Czeskiej do Unii Europejskiej, zaprzestano kształcenia terapeutów zajęciowych w zawodowych szkołach pielęgniarstwach (szkoły średnie), a od 2005 r. studia te mogą odbywać się jedynie w ramach szkolnictwa wyższego¹⁶.

W Czechach studia licencjackie w zakresie terapii zajęciowej przygotowują absolwentów do nabycia kompetencji zawodowych dla zawodu terapeuty zajęciowego, zgodnie z ustawą regulującą wymagania dotyczące nabywania i uznawania kwalifikacji w zawodach niemedycznych i działań związanych ze świadczeniem opieki zdrowotnej

¹⁴ Hogeschool van Amsterdam, Prospective students, *European Master of Science in Occupational Therapy* [online], 2013, Hogeschool van Amsterdam, [dostęp z dnia: 2014-03-16], <http://www.ot-euromaster.nl/prospective-students-2/>

¹⁵ Tamże

¹⁶ M. Tichy, *Uvodni slovo doc. Tichého, Zpravodaj*, Introductory Word doc. Tichy, Newsletter [online], Univerzita J. E. Purkyne v Usti nad Labem, 2012, cislo 4, [dostęp z dnia: 2014-03-14], <http://www.ujep.cz/cz/podle-uzivatele/pro-absolventy/zpravodaj/archiv.html>

(*Non-Medical Healthcare Professions Act*). Studia te muszą spełniać wymagania określone w rozporządzeniu ustanawiającym wymagania w zakresie działalności opieki zdrowotnej i innych specjalności, a jednocześnie spełniać wymogi dekretu ustanawiającego minimalne wymagania dla programów studiów do nabycia umiejętności niezbędnych do wykonywania niemedycznych zawodów opieki zdrowotnej.

Obecnie cztery uczelnie w Czechach oferują naukę w pełnym wymiarze godzin w postaci studiów licencjackich z zakresu terapii zajęciowej, a jedna z nich oferuje także łączony tryb studiów. Do uczelni tych należą: I Wydział Lekarski Uniwersytetu Karola w Pradze, Uniwersytet w Ostrawie, Uniwersytet Jana Ewangelisty Purkyniego w Ústí nad Łabą oraz Uniwersytet Czech Zachodnich w Pilźnie. I Wydział Lekarski Uniwersytetu Karola w Pradze, gdzie program studiów licencjackich został zatwierdzony w 2002 r.¹⁷, jest jedyną instytucją w Czechach wymienioną w wykazie programów studiów zatwierdzonym przez Światową Federację Terapeutów Zajęciowych.

Program studiów w zakresie terapii zajęciowej na I Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Karola w Pradze został przygotowany we współpracy z uczelniami zagranicznymi, które kształcą profesjonalnie wykształconych terapeutów zajęciowych, w ramach projektu PHARE TEMPUS (1992–1998), finansowanego przez Unię Europejską. W projekcie tym uczestniczyły następujące trzy duże, historycznie znaczące uczelnie z tradycją w dziedzinie terapii zajęciowej: Hogeschool van Amsterdam, School of Health and Life Sciences at Glasgow Caledonian University, Faculty of Medicine, Lund University. Instytucje te ściśle współpracowały z I Wydziałem Lekarskim Uniwersytetu Karola w Pradze w tworzeniu programu studiów z terapii zajęciowej, a przedstawiciele tych instytucji również bezpośrednio brali udział w nauczaniu. Wszyscy czescy nauczyciele, którzy nauczali terapeutów zajęciowych, aktywnie uczestniczyli w nauczaniu w wyżej wymienionych instytucjach, jak i we wspólnych seminariach edukacyjnych, kursach i konferencjach.

I Wydział Lekarski Uniwersytetu Karola w Pradze jest członkiem ENOTHE założonej w Danii w 1995 r. Jest to organizacja reprezentująca edukację terapeutów zajęciowych w Europie, otwarta dla wszystkich europejskich instytucji edukacyjnych i zawodowych organizacji terapeutów zajęciowych¹⁸.

Absolwent terapii zajęciowej jest biegły w diagnostyce funkcjonalnej i procedurach terapeutycznych w dziedzinie terapii zajęciowej, które mogą być stosowane w różnych dziedzinach nauk klinicznych, a także jako część interdyscyplinarnego zespołu w obszarze zabezpieczenia społecznego.

Plan studiów licencjackich został zaprojektowany w odniesieniu do aktualnego stanu, potrzeb i przewidywanego rozwoju systemu terapii zajęciowej w Czechach,

¹⁷ WFOT, Entry level Educational Programmes WFOT Approved, *World Federation of Occupational Therapists* [online], copyright WFOT, 2011, [dostęp z dnia: 2014-03-16], <http://www.wfot.org/Education/EntrylevelEducationalProgrammesWFOTApproved.aspx>

¹⁸ European Network of Occupational Therapy [online], ENOTHE, 2012, [dostęp z dnia: 2012-10-11], <http://www.enothe.eu/>

mając na względzie harmonizację programów nauczania zawodów studiów uniwersyteckich w Unii Europejskiej. Plan studiów został tak zaprojektowany, aby spełnić wymagania stawiane programom studiów zgodnie z dekretem ustanawiającym minimalne wymagania dotyczące programów studiów do nabycia umiejętności do wykonywania niemedycznych zawodów opieki zdrowotnej¹⁹, spełnienia zaleceń ENOTHE oraz Rewizji (2002 *Revision*) minimalnych standardów kształcenia terapeutów zajęciowych, ustanowionej przez Światową Federację Terapeutów Zajęciowych (WFOT) w 2002 r.²⁰

Plan studiów licencjackich w zakresie terapii zajęciowej na I Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Karola obejmuje w sumie 2 935 godzin: teoretyczne przedmioty przedkliniczne i kliniczne, seminaria i szkolenia praktyczne. Tryb studiów z terapii zajęciowej obejmuje praktyczne szkolenie w trybie stacjonarnym, organizowane w jednostkach opieki zdrowotnej i społecznej.

Instytucje te mają umowę z I Wydziałem Lekarskim Uniwersytetu Karola na programy stażowe i szkolenia praktyczne dla studentów terapii zajęciowej. Delegują one terapeutę zajęciowego odpowiedzialnego za nauczanie, który zawiera umowę o pracę z I Wydziałem Lekarskim Uniwersytetu Karola. Partnerzy kontraktowi obejmują szeroki zakres różnych dziedzin klinicznych, szpitalnych i ambulatoryjnych jednostek rehabilitacyjnych oraz rozmaitych świadczeń społecznych.

Zakres zajęć w ramach studiów licencjackich z terapii zajęciowej obejmuje:

Wykłady: 531 godzin

Seminaria: 790 godzin

Ćwiczenia praktyczne

(praktyki, staże, praktyka kliniczna, szkolenie praktyczne): 1 614 godzin

Tryb studiów określa Regulamin Studiów i Egzaminów Uniwersytetu Karola w Pradze oraz Regulamin Studiów I Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Karola. Studia przebiegają w ramach systemu punktowego, który jest zgodny z zasadami Europejskiego Systemu Transferu Punktów (ECTS, *European Credit Transfer System*).

Całkowita liczba godzin nauki w ramach studiów magisterskich z zakresu terapii zajęciowej, bez zajęć fakultatywnych, obejmuje 1 505 godzin, z czego:

zajęcia teoretyczne (wykłady): 240 godzin

szkolenie teoretyczne i praktyczne (seminaria): 420 godzin

ćwiczenia praktyczne

(praktyki, staże, praktyka kliniczna, szkolenie praktyczne): 845 godzin

¹⁹ Decree No. 39/2005 Coll. laying down the minimum requirements for study programmes to obtain proficiency for the performance of non-medical healthcare professions, in: Collection of Laws of the Czech Republic, 11 January 2005

²⁰ C. Hocking, E. Nils, *Standards for education, ENOTHE: Revised minimum standards for the education of Occupational Therapist*, Australia, WFOT, 2002; World Federation of Occupational Therapists [online], Australia, WFOT, 2008, [dostęp z dnia: 2012-11-1], <http://www.wfot.org/>

Każdy student odbędzie łącznie 845 godzin kształcenia praktycznego.

Stacjonarne szkolenie kliniczne (kliniczny program szkolenia). Student ukończy:

- 285 godzin szkolenia z zakresu terapii zajęciowej w ramach programu szkolenia klinicznego, w wybranej jednostce klinicznej, podczas semestru w okresie dwóch lat studiów;
- 120 godzin w ciągu trzytygodniowego letniego stażu zawodowego w wybranej placówce klinicznej w pierwszym roku studiów oraz 80 godzin w ciągu dwóch tygodni ciągłego kształcenia praktycznego w okresie letnim z zakresu terapii zajęciowej w wybranej placówce klinicznej podczas drugiego roku studiów, w sumie 200 godzin.

Łączna liczba godzin w ramach stacjonarnego szkolenia klinicznego (kliniczny program szkoleniowy) obejmuje 485 godzin.

Zakres studiów Terapii Zajęciowej podzielony jest na lata obejmujące semestry zimowe i letnie; każdy semestr liczy piętnaście tygodni nauczania. Plan studiów zawiera blok nauczania, w którym jeden tydzień obejmuje dwadzieścia pięć godzin studiów (w formie seminariów, wykładów, ćwiczeń i praktycznych szkoleń). Studenci pierwszego roku studiów odbywają specjalne praktyczne szkolenie stacjonarne w odpowiednich placówkach, pod kierunkiem wykwalifikowanych terapeutów zajęciowych zapewniających właściwe połączenie nabytej wiedzy teoretycznej z jej praktycznym zastosowaniem w praktyce. Większość osób nadzorujących zajęcia praktyczne to absolwenci terapii zajęciowej I Wydział Lekarski Uniwersytetu Karola lub uznani eksperci w tej dziedzinie.

Ponieważ celem I Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Karola w Pradze jest stale podnoszenie jakości nauczania w dziedzinie terapii zajęciowej, uczelnia ta uczestniczyła w projekcie wzajemnej oceny ENOTHE *Peer Review*, w latach 2001–2005.

Wiosną 2004 r. jakość nauczania w dziedzinie terapii zajęciowej oceniano w ramach pilotażowego projektu na I Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Karola. Celem tego projektu było wsparcie harmonizacji i jakości procesu nauczania terapii zajęciowej na poziomie uniwersyteckim w Europie. W projekcie wzajemnej oceny zewnętrzne osoby oceniające badały, w jaki sposób spełnione zostały kryteria jakości nauczania terapii zajęciowej na I Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Karola, zgodnie z nową wersją minimalnych standardów WFOT 2002 terapeutów zajęciowych. Powstałe rekomendacje projektu wzajemnej oceny zostały włączone do planów studiów, przedstawionych do ponownej akredytacji przez Ministerstwo Edukacji i Sportu Republiki Czeskiej.

Celem studiów jest uzyskanie kompetencji zawodowych dla zawodu terapeuty zajęciowego oraz do wykonywania czynności związanych z zapewnieniem opieki zdrowotnej na podstawie ustawy regulującej wymagania dotyczące nabywania i uznawania kwalifikacji dla zawodów niemedyycznych i działań związanych ze świadczeniem opieki zdrowotnej, na podstawie dekretoów regulujących działalność opieki

zdrowotnej i innych pracowników oraz dekretu ustanawiającego minimalne wymagania dotyczące programów studiów do nabycia kwalifikacji zawodowych do wykonywania zawodów niemedycznych służby zdrowia²¹.

Studia magisterskie obejmują podstawowe aspekty kształcenia teoretycznego i praktycznego w zakresie terapii zajęciowej dla dzieci, młodzieży, dorosłych i seniorów oraz podstawowej wiedzy dotyczącej terapii zajęciowej w chorobach: wewnętrznych, chirurgii, neurologii, traumatologii, ortopedii, psychiatrii, terapii zajęciowej dla pacjentów/klientów z uszkodzeniem narządów zmysłów i/lub zaburzeniami psychicznymi.

Program zapewnia podstawową wiedzę z zakresu nauki i badań, medycyny opartej na dowodach naukowych i praktyki opartej na dowodach. Studenci uczą się pracować w Internecie, korzystać ze specjalnych wyszukiwarek, pobierać i przetwarzać informacje, korzystać z wykładów z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, stosować cytaty, studiować artykuły naukowe itd.

Pod koniec dwuletnich studiów magisterskich, studenci przystępują do państwowego egzaminu końcowego, na który składa się: obrona pracy magisterskiej i następujące egzaminy: terapia zajęciowa w dziedzinach klinicznych, prawo i zarządzanie w opiece zdrowotnej i zarządzanie w opiece zdrowotnej i obszarach społecznych.

Absolwenci terapii zajęciowej mogą znaleźć zatrudnienie w Czechach w ambulatoryjnych i szpitalnych placówkach opieki zdrowotnej, w szczególności szpitalach i klinikach rehabilitacyjnych, a także w domach rehabilitacyjnych lub centrach opieki dziennej i szpitalach dla pacjentów przewlekle chorych. Terapeuci zajęciowi są powszechnie potrzebni w domach i opiece społecznej, w jednostkach wykonujących świadczenia socjalne dla osób niepełnosprawnych, osób starszych oraz w placówkach dla osób z zaburzeniami i chorobami psychicznymi. Mogą też pracować w programach przedzawodowej rehabilitacji, we współpracy z rehabilitacją zawodową, co stanowi obowiązek agencji zatrudnienia, lub w szkołach specjalnych albo szkołach, do których uczęszczają uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a także w jednostkach społecznych. Celem terapii zajęciowej jest umożliwienie pacjentom/klientom w różnym wieku i z różnymi rodzajami niepełnosprawności utrzymanie optymalnej niezależności w codziennych, rutynowych czynnościach i osiągnięcie jak najwyższej jakości życia.

²¹ Decree No. 39/2005 Coll. laying down the minimum requirements for study programmes to obtain proficiency for the performance of non-medical healthcare professions, in: Collection of Laws of the Czech Republic, 11 January 2005; Regulation No. 96/2004 Coll. regulating the requirements for the acquisition and recognition of qualifications for non-medical professions and activities related to the provision of healthcare and amending certain related acts (Non-Medical Healthcare Professions Act), in: Collection of Laws of the Czech Republic, 4 February 2004; Decree No. 55/2011 Coll. regulating the activities of healthcare and other professionals, in: Collection of Laws of the Czech Republic, 14 March 2011

Profil absolwentów studiów licencjackich w terapii zajęciowej

Profil absolwentów jest zgodny z rozporządzeniem regulującym działalność służby zdrowia i innych specjalistów²². Po zakończeniu studiów absolwenci:

- zdobędą wiedzę teoretyczną i kliniczną, biomedyczną i społeczną niezbędną do wykonywania zawodu. Będą mieć dobry przegląd podstaw teoretycznych, filozoficznych i treści z zakresu terapii zajęciowej. Będą w stanie zaplanować, wdrożyć, ocenić i udokumentować przebieg przedzawodowej rehabilitacji, tworzyć krótkoterminowe i długoterminowe plany terapii zajęciowej i interwencji zgodnie z rozpoznaniem klinicznym, uwzględniając potrzeby pacjenta/klienta a także, na podstawie wytycznych i wskazań lekarskich w odniesieniu do zachowania zdolności funkcjonalnych, osiągnąć optymalną funkcję w zakresie aktywności i uczestnictwa oraz włączenia pacjenta do społeczeństwa w celu osiągnięcia jak najwyższej jakości życia.
- będą mieć ogólny przegląd i nauczą się podstaw wszystkich dostępnych metod terapii zajęciowej tak, aby mogli stopniowo uzyskać specjalizację w danej dziedzinie w praktyce kształcenia ustawicznego. Po zakończeniu programu absolwenci będą w stanie zdiagnozować możliwości funkcjonalne i zarządzać terapią pacjentów w każdym wieku, z różnymi rodzajami niepełnosprawności.
- uzyskają szczegółową wiedzę zawodową z zakresu metod terapii zajęciowej, metod i wytycznych wykorzystywanych w leczeniu różnych rodzajów chorób i niepełnosprawności, szczególnie w wykonywaniu rutynowych czynności dnia codziennego i aktywności instrumentalnych, analizy aktywności, wyboru i zastosowania urządzeń wspomagających i kompensujących oraz pomocy technicznej, produkcji szyn termoplastycznych, przygotowania wstępnego do pracy i ćwiczenia funkcji poznawczych, w tym stosowania technik twórczych. Absolwenci będą w stanie wykorzystać proces terapii zajęciowej w praktyce, który obejmuje, jako integralną część, rehabilitację przedzawodową i terapię zajęciową, mające na celu analizę aktywności pacjenta/klienta w odniesieniu do wykonywania rutynowych czynności dnia codziennego, wykształcenia, motywacji oraz aktywności przedzawodowych, związanych z pracą, i aktywności w czasie wolnym. Powinni także ocenić czynniki środowiskowe, takie jak: przestrzeń życiowa i projektowanie rozwiązań w mieszkaniach bez barier, wykorzystując środki ułatwiające²³.
- mogą złożyć wniosek do Rejestru Kompetencji Profesjonalistów Służby Zdrowia do Wykonywania Procedur Służby Zdrowia bez Profesjonalnego Nadzoru (zwanego dalej Rejestrem, *Registry of Healthcare Professionals*

²² Decree No. 55/2011 Coll. regulating the activities of healthcare and other professionals, in: Collection of Laws of the Czech Republic, 14 March 2011

²³ Tamże

Competent to Perform Healthcare Procedures without Professional Supervision), który został ustanowiony przez akt prawny regulujący niemedyczne zawody opieki zdrowotnej. Na podstawie wpisu do Rejestru, absolwenci mają prawo do pracy bez profesjonalnego nadzoru i podjęcia pracy w swoim zawodzie według wymagań i warunków dla kształcenia ustawicznego w Republice Czeskiej²⁴.

Według informacji Czeskiego Stowarzyszenia Terapeutów Zajęciowych (*Czech Association of Occupational Therapists*), do którego opieka zdrowotna i zaplecze socjalne wnioskuje o publikację ofert pracy dla terapeutów zajęciowych, w Czechach jest duże zainteresowanie zatrudnianiem terapeutów zajęciowych²⁵.

Monitorowanie bieżących zmian w dziedzinie terapii zajęciowej

Programy studiów licencjackich i magisterskich terapii zajęciowej muszą być ponownie akredytowane w pewnych odstępach czasu i odzwierciedlać nową wiedzę, trendy i informacje w tej dziedzinie.

W plan studiów licencjackich i magisterskich z terapii zajęciowej włączono Międzynarodową Klasyfikację Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia WHO²⁶.

W rehabilitacji, w tym w terapii zajęciowej, konieczna jest obiektywizacja funkcjonalnych konsekwencji diagnoz etiologicznych. Celem rehabilitacji jest minimalizacja tych konsekwencji i staranie się o osiągnięcie stanu funkcjonalnego przed zachorowaniem. Stąd też jest to profilaktyka drugorzędowa. Trzeciorzędową profilaktyką jest zapewnienie optymalnej jakości życia osobom niepełnosprawnym.

W wielu sytuacjach życiowych diagnoza funkcjonalna w trakcie choroby, uszkodzenia ciała lub wady wrodzonej, jest ważniejsza niż diagnoza etiologiczna²⁷. Stosujemy Międzynarodową Klasyfikację Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia w celu określenia stopnia niepełnosprawności²⁸. Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF) może być

²⁴ Regulation No. 96/2004 Coll. regulating the requirements for the acquisition and recognition of qualifications for non-medical professions and activities related to the provision of healthcare and amending certain related acts (Non-Medical Healthcare Professions Act), in: Collection of Laws of the Czech Republic, 4 February 2004

²⁵ Czech Association of Occupational Therapists [online], Prague, CAE, 2008, [dostęp z dnia: 2012-10-12], <http://www.ergoterapie.cz>

²⁶ J. Pfeiffer, O. Svestkova, *Mezinarodni klasifikace funkcnich schopnosti, disability a zdravi: [International Classification of Functioning, Disability and Health]*, MKF, Prague, Grada, 2008, s. 280

²⁷ O. Svestkova, et. al., *Mezinarodni klasifikace funkcnich schopnosti, disability a zdravi, WHO (MKF), International Classification of Functioning, Disability and Health, WHO (ICF)*, Prague, Charles University in Prague, First Faculty of Medicine, 2010, s. 44

²⁸ J. Pfeiffer, O. Svestkova, *Mezinarodni klasifikace funkcnich schopnosti, disability a zdravi, [International Classification of Functioning, Disability and Health]*, MKF, Prague, Grada, 2008, s. 280

również stosowana w ocenie stopnia niepełnosprawności dla uzyskania długoterminowych świadczeń społecznych i wsparcia²⁹. ICF jest uniwersalnym językiem, który może być stosowany przez pracowników służby zdrowia i zawodów niemedyycznych – prawników, nauczycieli, menadżerów, inżynierów biomedycznych, decydentów, polityków, na poziomie międzynarodowym. Język ten może być również używany w statystyce niepełnosprawności, która stanowi podstawę planowania usług społecznych, pedagogicznych i zatrudnienia osób niepełnosprawnych w poszczególnych krajach³⁰.

Studenci studiów licencjackich uzyskują podstawowe informacje na temat istnienia tej klasyfikacji, co zapewnia im ogólną orientację w tym temacie. Mogą oni uzyskać głębszą wiedzę wybierając przedmioty fakultatywne, co jest możliwe w programie studiów magisterskich. Studenci mają również szansę ukończenia kursu „Praktyczne Zastosowanie Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia”, metodologii, zagwarantowanej przez Klinikę Rehabilitacji Medycznej na I Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Karola i Szpitala Klinicznego (*General Teaching Hospital*) w Pradze. Na zakończenie kursu uczestnicy mogą uzyskać punkty Europejskiego Systemu Transferu Punktów (ECTS) i międzynarodowy certyfikat ukończenia kursu wydany w języku czeskim i angielskim.

Zapotrzebowanie społeczne na program terapii zajęciowej

Terapia zajęciowa ma własną, niezastąpioną pozycję w rehabilitacji, ponieważ jej celem jest osiągnięcie maksymalnej samowystarczalności i niezależności pacjentów oraz poprawa jakości ich życia i uczestnictwa w społeczeństwie. Poprzez ukierunkowane i znaczące zatrudnienie, ćwiczenie wykonywania rutynowych codziennych czynności, zalecenia odpowiednich urządzeń pomocniczych i zmian w środowisku domowym, szkolnym oraz zawodowym, terapeuci zajęciowi ułatwiają pełne uczestnictwo osób niepełnosprawnych w społeczeństwie. Terapia zajęciowa znacznie przyczyniła się do poprawy jakości życia osób ze specjalnymi potrzebami, możliwości ich kształcenia, zatrudnienia i życia rodzinnego. Terapeuci zajęciowi aktywizują i motywują pacjentów przy użyciu nowatorskich technik.

W Czechach jest 862 licencjonowanych terapeutów zajęciowych, a profesjonalna organizacja, jaką jest Czeskie Stowarzyszenie Terapeutów Zajęciowych, liczy 202 członków. W praktyce oznacza to ośmiu terapeutów zajęciowych na 100

²⁹ O. Svestkova, et al., *Organizace rehabilitace pri pouziti MKF (Mezinarodni klasifikace funkcnich schopnosti, disability a zdravi WHO) a stanoveni stupne funkcnih postizeni (disability) podle kvalifikatoru*, „Rehabilitace a fyzikalni lekarstvi“ 2010, Nr. [Organization of rehabilitation using the ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health WHO) and determination of the degree of functional disability according to qualifiers], „Rehabilitace a fyzikalni lekarstvi“ 2010, Nr 2, s. 43–50

³⁰ *International classification of functioning, disability and health: ICF*, Geneva, World Health Organization, 2001, s. 299

tysięcy mieszkańców. Liczba terapeutów zajęciowych w Czechach jest nadal bardzo niska w porównaniu do innych krajów europejskich. Według danych statystycznych Rady Terapeutów Zajęciowych dla krajów europejskich:

1. W Niemczech liczba terapeutów zajęciowych wynosi 35 000, a w profesjonalnej organizacji zarejestrowanych jest 10 318 członków. W praktyce oznacza to czterdziestu trzech terapeutów zajęciowych na 100 tysięcy mieszkańców.
2. W Belgii liczba terapeutów zajęciowych wynosi 6 000, a w profesjonalnej organizacji zarejestrowanych jest 744 członków. W praktyce oznacza to sześćdziesięciu terapeutów zajęciowych na 100 tysięcy mieszkańców.
3. W Anglii liczba terapeutów zajęciowych wynosi 31 591, a w profesjonalnej organizacji zarejestrowanych jest 23 362 członków.
4. W Holandii liczba terapeutów zajęciowych wynosi 3 515, a w profesjonalnej organizacji zarejestrowanych jest 1 800 członków. W praktyce oznacza to dwudziestu dwóch terapeutów zawodowych na 100 tysięcy mieszkańców³¹.

Wnioski

Terapia zajęciowa jest istotną i ważną dziedziną, którą studiuje się na uniwersytetach w najbardziej rozwiniętych krajach świata i która ma zasadnicze znaczenie w opiece zdrowotnej i sektorach społecznych, w nauczaniu, w procesie kształcenia i w sektorze zatrudnienia oraz ułatwiającą integrację mniejszości społeczeństwa (osoby niepełnosprawne, bezrobotne, w trudnej sytuacji społecznej, bezdomni, więźniowie, imigranci, itd.) ze społeczeństwem.

W Czechach brakuje terapeutów zajęciowych, a większość absolwentów terapii zajęciowej działa przede wszystkim w sektorze zabezpieczenia społecznego. Pierwsi studenci otrzymali dyplom licencjata w Czechach w 1996 r., natomiast pierwsze studia magisterskie rozpoczną się w roku akademickim 2014/2015. Także pierwsi absolwenci uzyskali tytuł doktora. Mamy nadzieję, że nasi absolwenci terapii zajęciowej rozpoczną pracę w interdyscyplinarnych zespołach rehabilitacyjnych w dziedzinie nauki i badań, będą niezależnie publikować, a w przyszłości będą w stanie rozważyć utworzenie odrębnych wydziałów terapii zajęciowej na naszych uniwersytetach.

Literatura

1. st Faculty of Medicine of Charles University in Prague, *Internal regulations as amended on 30 June 2009*, Uherský Brod, EUROTISK Navrátil, 2009

³¹ Council of Occupational Therapists for the European Countries (COTEC), Summary of the occupational therapy profession in Europe, 2013, COTEC, updated 10/03/2013; Summary of the occupational therapy profession in Europe [online], COTEC, 2012, [dostęp z dnia: 2012-07-23], [HTTP://WWW.COTEC-EUROPE.ORG/USERFILES/FILE/%20OT%20SUMMARY/SUMMARY%202012.PDF](http://www.cotec-europe.org/userfiles/file/%20OT%20SUMMARY/SUMMARY%202012.PDF)

- AOTA, Academic Programs Annual Data Report, Academic Year 2013–2014 [online], prepared by: Division of Academic and Scientific Affairs, American Occupational Therapy Association 2014, [dostęp z dnia: 2014-04-16], <http://www.aota.org/-/media/Corporate/Files/EducationCareers/Accredit/2013-2014-Annual-Data-Report.pdf>
- COT, Occupational Therapy Career Handbook 2014–2015 [online], College of Occupational Therapists 2014, [dostęp z dnia: 2014-04-16], http://www.cot.co.uk/sites/default/files/marketing_materials/public/Career-Handbook-2014-15.pdf
- Council of Occupational Therapists for the European Countries (COTEC), Summary of the occupational therapy profession in Europe 2013, COTEC, updated 10/03/2013
- Czech Association of Occupational Therapists [online], Prague, ČAE, 2008, [dostęp z dnia: 2012-10-12], <http://www.ergoterapie.cz>
- European Commission, Education and Training, Supporting education and training in Europe and beyond, *The Bologna Process and the European Higher Education Area* [online], last update 22/04/2014, [dostęp z dnia: 2014-04-26], http://ec.europa.eu/education/policy/higher-education/bologna-process_en.htm
- European Network of Occupational Therapy [online], ENOTHE, 2012, [dostęp z dnia: 2012-10-11], <http://www.enothe.eu/>
- Hocking C., Nils E., *Standards for education, ENOTHE, Revised minimum standards for the education of occupational therapists*, Australia, WFOT, 2002
- Hogeschool van Amsterdam, Prospective students, *European Master of Science in Occupational Therapy* [online], 2013, Hogeschool van Amsterdam, [dostęp z dnia: 2014-03-16], <http://www.ot-euromaster.nl/prospective-students-2/>
- International classification of functioning, disability and health, ICF*, Geneva, World Health Organization, 2001
- McMaster University, Admission Requirements [online], 2008, McMaster University, [dostęp z dnia: 2014-04-26], <http://www.schoolofrehabilitation.ca/Admissions/OTPT/AdmissionRequirements/tabid/533/Default.aspx>
- McMaster University, Health Sciences [online], copyright 2011, McMaster University, [dostęp z dnia: 2014-04-26], <http://future.mcmaster.ca/programs/healthsci/>
- McMaster University, *Master of Science: Occupational Therapy Programme: Curriculum Guide 2013–2014* [online], McMaster University, Health Sciences, in collaboration with the Northern Ontario School of Medicine, 2013, [dostęp z dnia: 2014-04-10], <http://www.srs-mcmaster.ca/Portals/20/pdf/OT%20Tutors/OT%20Curriculum%20Guide%202013.pdf>
- Pfeiffer J., Svestkova O., *Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví: [International Classification of Functioning, Disability and Health]: MKF*, Prague, Grada, 2008
- Decree No. 39/2005 Coll. laying down the minimum requirements for study programmes to obtain proficiency for the performance of non-medical healthcare professions, in: Collection of Laws of the Czech Republic, 11 January 2005

- Regulation No. 96/2004 Coll. regulating the requirements for the acquisition and recognition of qualifications for non-medical professions and activities related to the provision of healthcare and amending certain related acts (Non-Medical Healthcare Professions Act), in: Collection of Laws of the Czech Republic, 4 February 2004
- Summary of the occupational therapy profession in Europe [online], COTEC, 2012, [dostup z dnia: 2012-07-23], <http://www.cotec-europe.org/userfiles/file/%20ot%20summary/Summary%202012.pdf>
- Svestkova O., et. al., *Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví, WHO (MKF), International Classification of Functioning, Disability and Health, WHO (ICF)*, Prague, Charles University in Prague, First Faculty of Medicine, 2010
- Svestkova O., Svecena K., *Ergoterapie, Skripta pro studenty bakalárskeho oboru ergoterapie na 1. lekárske fakulte Univerzity Karlovej. The textbook for students of bachelour programme – occupational therapy at the 1st Medical Faculty of Charles University, Praha, Univerzita Karlova Praha, 1. lekárska fakulta*, 2013
- Svestkova O., et al., *Organizace rehabilitace při použití MKF (Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví WHO) a stanovení stupně funkčního postizení (disability) podle kvalifikátoru*, „Rehabilitace a fyzikální lékařství“ 2010, Nr [Organization of rehabilitation using the ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health WHO) and determination of the degree of functional disability according to qualifiers], „Rehabilitace a fyzikální lékařství“ 2010, Nr 2
- Tichý M., *Uvodni slovo doc. Ticheho, Zpravodaj*, Introductory Word doc. Tichý, newsletter [online], Univerzita J. E. Purkyne v Usti nad Labem, 2012, cislo 4, [dostup z dnia: 2014-03-14], <http://www.ujep.cz/cz/podle-uzivatele/pro-absolventy/zpravodaj/archiv.html>
- Tuning project, Tuning Educational Structures in Europe, Reference Points for the Design and Delivery of Degree Programmes in Occupational Therapy, Printed in Spain, Publicaciones de la Universidad de Deusto, 2008
- University of Brighton, School of Health professions, *Occupational Therapy*, University of Brighton, 2014, <http://www.brighton.ac.uk/sohp/prospective/occupational-therapy/>
- Vanleit B., *Using the Case Method to Develop Clinical Reasoning Skills in Problem-Based Learning*, „The American Journal of Occupational Therapy“ 1995, Vol. 49, n. 4
- Decree No. 55/2011 Coll. regulating the activities of healthcare and other professionals, in: Collection of Laws of the Czech Republic, 14 March 2011
- Watson D. E., West D. J., *Using problem-based learning to improve educational outcomes*, „Occupational Therapy International“ 1996, Vol. 3, n. 2

- Western HealthSciences, School of Occupational Therapy, Programs [online], 1878–2013 Western University, [dostęp z dnia: 2014-04-26], <http://www.uwo.ca/fhs/ot/programs/index.html>
- WFOT, Entry level Educational Programmes WFOT Approved, *World Federation of Occupational Therapists* [online], copyright WFOT, 2011, [dostęp z dnia: 2014-03-16], <http://www.wfot.org/Education/EntrylevelEducationalProgrammesWFO-TApproved.aspx>
- World Federation of Occupational Therapists [online], Australia, WFOT, 2008, [dostęp z dnia: 2012-11-1], <http://www.wfot.org/>